

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

Οι πολιτικές προϋποθέσεις για την αντίσταση στους Λατίνους τὸ 1204

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.682](https://doi.org/10.12681/byzsym.682)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1983). Οι πολιτικές προϋποθέσεις για την αντίσταση στους Λατίνους τὸ 1204. *Byzantina Symmeikta*, 5, 143–160. <https://doi.org/10.12681/byzsym.682>

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΛΑΤΙΝΟΥΣ ΤΟ 1204

Μετά την είσοδο τῶν σταυροφόρων στήν Κωνσταντινούπολη στίς 12 Ἀπριλίου 1204, οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐμφανίζονται νά ἀποδέχονται τή λατινική κατοχή. Ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ὡς τήν Ἀθήνα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη ὡς τὸ Λοπάδιο, οἱ πόλεις παραδίδονται καί ὁ πληθυσμὸς ὑποδέχεται τοὺς κατακτητὲς «μετὰ σταυρικῶν σημείων καί σεπτῶν ἐκτύπων Χριστοῦ, ὡς ἐν πανηγύρεσιν εἴθισται καί πομπαῖς», καθὼς λέει γιὰ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ὁ Νικήτας Χωνιάτης¹.

Ἡ ἀνυπαρξία ἐνοπλης ἀντίστασης ἀποδόθηκε στήν οἰκονομική καί κοινωνική κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν αὐτοκρατορία τὴν ἐποχὴ τῆς διακυβέρνησής της ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βυζαντινῆς «φεουδαρχίας», κοινοῦ σημείου τῶν λατίνων σταυροφόρων καί τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων, θεωρήθηκε ὅτι ὀδήγησε τοὺς τελευταίους ὄχι μόνο νά μὴν ἀντισταθοῦν, ἀλλὰ καί νά ἐπιδιώξουν τὴ συνεργασία μὲ τοὺς κατακτητὲς γιὰ νά συντηρήσουν τὰ πρόνομιά τους καί νά ἐξασφαλίσουν τὴν ἐκμετάλλευση τῶν γεωργῶν ὅπως καί πρῶτα². Ἐξάλλου, ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀγγέλων καί οἱ αὐθαρεσίες

1. Ν. Χωνιάτης, Ἱστορία (ἐκδοση I.-A. Van Dieten, CFHB 11/1, Βερολίνο 1975), σελ. 572. Γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων J. Longnon, *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Παρίσι 1949, σελ. 68 κ.έ.

2. E. Francès, *La féodalité et les villes byzantines au XIII et XIV siècles*, Bsl 16 (1955), σελ. 76 - 96 εἰδ. σελ. 77 - 78 (=Recherches internationales à la lumière du marxisme 79,2 (1974), σελ. 107 - 124). Πρβλ. B. Ferjančić, *Rapports entre grecs et latins après 1204*, ZRVI 10 (1967), σελ. 171 - 176, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, σελ. 171 - 172, τίς ἀπόψεις πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ὡς τὴν ἐποχὴ αὐτή. Τὴν ἀποψη τῆς ταυτότητας τῶν δύο συστημάτων μὲ βάση τὸ φέουδο καί τὴν πρόνοια ὑποστήριξε ὁ G. Ostrogorski, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Βρυξέλλες 1954, τοῦ ὁποῖου τὴ θέση τόνισε ὁ J. Ferluga, *L'aristocratie byzantine en Morée au temps de la conquête latine*, BF 4 (1972), σελ. 76 - 87, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ ταυτότητα αὐτὴ ὀδήγησε στὴν συνεργασία, πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Aristocrazia bizantina e crociati agli inizi del secolo XIII*, *Östliches Europa, Spiegel der Geschichte, Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa* 11 (1977), σελ. 108 - 124 εἰδ. σελ. 115 - 118. Ὁ Ferluga ἀντιτίθεται στίς ἀπόψεις πού ἀνέπτυξε ὁ Jacoby ἐναντίον τῆς ταύτισης τῶν δύο συστημάτων: D. Jacoby, *Les archontes grecs et la féodalité en Morée franque*, TM 2 (1967), σελ. 421 - 481 (=Société et démographie à Byzance et en Romanie latine, Var. Reprints, Λονδίνο 1975 ἀρ. VI), τοῦ Ἰδίου, *The Encounter of two Societies: Western*

τῆς διοίκησης ὁδήγησαν τὰ μεσαῖα καὶ κατώτερα στρώματα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας στὴν ἀποδοχὴ τῆς λατινικῆς κατοχῆς καί, μάλιστα, ἡ φιλικὴ διάθεσή τους πρὸς τοὺς Λατίνους τὰ εἶχε καταστήσει ἐμπορικὸ ἐνδιάμεσο ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους καὶ τοὺς βυζαντινοὺς «φεουδάρχες»¹.

Ἡ βασικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἀντιπαράθεση τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας στὴ λατινικὴ θεωρήθηκε σὰν τὸ θεμελιακὸ στοιχεῖο γιὰ νὰ δειχθεῖ ὅτι ἡ συνεργασία τῶν Ἑλληνορθοδόξων μὲ τοὺς Λατίνους ἦταν πρακτικὰ ἀδύνατη². Μία πῶ πρόσφατη θεώρηση τῆς θέσης τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας ἀπέναντι στὴ λατινικὴ κατάκτηση προσπαθεῖ νὰ περιγράψει τὴ συμπεριφορὰ τῆς ἀπὸ τὴ μίαι περιοχὴ στὴν ἄλλη καὶ ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση τῆς ὑπαρξῆς ποικιλίας τοπικῶν παραδόσεων, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα διαφορετικὲς ἀντιδράσεις³.

Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the fourth Crusade, *The American Historical Review* 78 (1973), σελ. 873 - 906 καὶ *Les Etats latins en Romanie: phénomènes sociaux et économiques (1204 - 1350 environ)*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976 (= *Recherches sur la Méditerranée orientale du XII au XVe siècle*, Var. Reprints, Λονδίνο 1979 ἀρ. I, II). Ὁ Jacoby ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς πρόνοιας εἶναι ἀνύπαρκτος στὴν Πελοπόννησο πρὶν τὸ 1204 καὶ μελετᾷ συγκριτικὰ τὰ δύο οικονομικο-κοινωνικὰ συστήματα γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ταυτίζονται. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι συγκρίνει καὶ τὶς πολιτικὲς δομὲς τῶν δύο συστημάτων, ὁ Jacoby δὲν ἐξετάζει τὰ πολιτικὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ λατινικὴ κατάκτηση. Ἀναφέρει τὴν ἀνάγκη προσαρμογῆς τῶν λατίνων φεουδαρχῶν στὰ συμφέροντα, τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς παραδόσεις τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας: *Les archontes*, σελ. 422. Μένοντας, ὡστόσο, στὶς γενικὲς αὐτὲς διαπιστώσεις γιὰ τὴ σημασία τῆς πολιτικῆς ὑποταγῆς, ἀναφέρεται κυρίως στὸ καθεστῶς τῶν γαιῶν. Ἀντίθετα, θεωρεῖ τὴν κατάκτηση σὰν πολιτικὸ γεγονὸς ποὺ καθορίζει τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῶν λατινοκρατούμενων περιοχῶν: *Les Etats Latins*, σελ. 3 - 4. Κατὰ τὸν Jacoby, οἱ ἄρχοντες συμφωνοῦν τὴν ὑποταγὴ στοὺς Λατίνους, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑψώνουν τὴν ἰσχύ καὶ τὸ κύρος τους (*Les archontes*, σελ. 167) ἢ, βασισμένοι στὴν κοινωνικὴ ἰσχύ τους καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἑλληνορθοδόξων μοναχῶν, γίνονται ἀρχηγοὶ τῆς ἀντίστασης στὸν κατακτητὴ (*Les Etats latins*, σελ. 11). Στὴ συγγένεια τῆς βυζαντινῆς προνοίας καὶ τοῦ δυτικῆ φέουδου ὡς μέσου πλησιάζματος, μεταξὺ ἄλλων παραγόντων, τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων καὶ τῶν λατίνων κατακτητῶν, ἐπανερχεται καὶ ὁ G. Litavrin, *Le problème de la symbiose dans les Etats latins formés sur le territoire de Byzance (faits sociaux et économiques: 1204 - 1261)*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976 εἰδ. σελ. 10 - 11. Ὁ Litavrin θεωρεῖ ὅτι κάθε πολιτικὴ δραστηριότητα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξέγερση, ἦταν ἀδύνατη στοὺς Ἑλληνορθοδόξους, ποὺ εἶχαν ὑποταχθεῖ στοὺς λατίνους: ὅπ. π., σελ. 6.

1. E. Francès, *Sur la conquête de Constantinople par les Latins*, Bsl 15 (1951), σελ. 21 - 26 εἰδ. σελ. 25. Πρβλ., ὡστόσο, τὶς γενικὲς παρατηρήσεις τοῦ Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 17.

2. M. Dendias, *Sur les rapports entre les Grecs et les Francs en Orient, 1204*, EEBΣ 23 (1953), σελ. 371 - 379. Ferluga, *Aristocrazia bizantina*, σελ. 118. F. Thiriet, *La symbiose dans les Etats latins formés sur les territoires de la Romanie byzantine (1204 - 1261): Phénomènes religieux*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976.

3. Ferluga, *Aristocrazia bizantina*, σελ. 118 - 119. Τὸ ἴδιο κείμενο στὰ σερβο-

Ἡ ἐξήγηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Βυζαντινῶν ἀπέναντι στοὺς Λατίνους μὲ τὴν οἰκονομικο-κοινωνικὴ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας ἢ μὲ βάση τὶς πνευματικὲς διαφορὲς δημιουργοῦν ἓνα συνονθύλευμα τῶν κοινωνικῶν παραμέτρων μὲ τὶς σχέσεις κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς, ποὺ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὴν κατάκτηση, καὶ τῶν πολιτικῶν νοοτροπιῶν, ἐνῶ ἡ ὑπερμπειρικὴ περιγραφή τῶν ἀντιδράσεων κατὰ περιοχές, στηριγμένη στὶς ἀνισες πληροφορίες τῶν πηγῶν, χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίζεται σὲ συνάρτηση μὲ τὶς πολιτικὲς ἀντιλήψεις, φτάνει στὸ συμπέρασμα τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς διασπασμένης κοινωνικῆς τάξης, συμπέρασμα ποὺ τίποτα δὲν ἐπιβεβαιώνει¹. Οἱ ἀντιδράσεις τῶν Βυζαντινῶν, θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς, ἀπέναντι στοὺς Λατίνους ἦταν πολιτικὲς, ἀκόμη καὶ ὅταν μ' αὐτὲς ἐκφράζονται οἰκονομικο-κοινωνικὰ συμφέροντα ἢ ὅταν αὐτὲς μετατρέπονται σὲ θρησκευτικὴ ἀντιπαράθεση, καὶ πρέπει νὰ ἐξεταστοῦν μὲ δύο διαφορετικὲς προοπτικὲς:

α) Τῶν σχέσεων κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς, συνέπεια τῆς κατάκτησης καὶ τῆς κατοχῆς.

β) Τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, βυζαντινῆς καὶ λατινικῆς.

Ἄν οἱ ἐθνικοθρησκευτικὲς μειονότητες τοῦ Βυζαντίου εἶχαν συγκεκριμένη καὶ ἀμετάβλητη στάση ἀπέναντι στοὺς κατακτητὲς², ἡ στάση τῆς Ἑλληνορθόδοξης πλειονότητας ἐμφανίζεται, τὸ λιγότερο, συγκεκριμένη. Ἡ ὑποδοχὴ ποὺ γίνεται στοὺς Λατίνους, οἱ συμφωνίες ποὺ συνάπτονται ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τοὺς κατακτητὲς ἔχουν σὰν στόχο νὰ περιορίσουν τὶς λεηλασίες καὶ νὰ διασφαλίσουν τὰ ὑπάρχοντα τοῦ πληθυσμοῦ, χωρὶς ἄλλωστε νὰ τὸ καταφέρουν πάντα. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ἡ ἐθελουσία ὑποταγῆ τοῦ πληθυσμοῦ στοὺς Λατίνους ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ προλάβει ἀκόμη καὶ τὴν ἀπειλὴ τῆς λεηλασίας ἢ τῆς συμφωνίας ὑπὸ τὴν πίεση τῶν ὀπλων³.

κροατικὰ μὲ ἰταλικὴ περίληψη: *Bizantijsko plemstvo i krstaši početkom XIII veka*, ZRVI 18 (1978), σελ. 111 - 129.

1. Ὁ J a c o b y, *Les Etats latins*, σελ. 6 - 7, τείνει νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἀντιδράσεις σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης, διακρίνοντας μέσα στὴν βυζαντινὴ ἀριστοκρατία δύο ομάδες, τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς ἀρχοντόπουλους, οἱ ὁποῖοι ὀρίζονται ὡς πελατεία τῶν πρώτων.

2. Οἱ Λατίνοι τῶν Πηγῶν καὶ οἱ «τραϊκοὶ Ἀρμένιοι» συμμετέχουν ἐνεργὰ στὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν σταυροφόρων στὴ Μικρὰ Ἀσία: Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 601 - 602, Θ. Σκουταριώτη, προσθήκες στὴ «Χρονικὴ συγγραφὴ» τοῦ Γ. Ἀκροπολίτη (ἔκδ. A. Heisenberg, Teubner Λιψία 1903) σελ. 277, Villehardouin, *La conquête de Constantinople* (ἔκδ. μετ. E. Faral, Παρίσι τόμ. Α' 1938, Β' 1939) § 310 σελ. 118 - 119, § 321 σελ. 128 - 131 πρβλ., § 380 σελ. 188 - 189. Οἱ Παυλικιανοὶ τῆς Φιλιππούπολης, ἐξάλλου, κάλεσαν τὸν Ἰωαννίτζη καὶ τοῦ παρέδωσαν τὴν πόλη: Villehardouin, *La conquête*, § 399 σελ. 211· βλ. καὶ παρακάτω.

3. Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ πρόσκληση τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Βονιφάτιο τὸν Μομφερρατικὸ: Villehardouin, *La conquête*, § 276 σελ. 65· βλ. καὶ παρακάτω.

Μετά την ήττα του Κωνσταντίνου Λάσκαρι στο Άδραμύττιο από τον αδελφό του φράγκου αυτοκράτορα Έρρίκο, τὰ φράγκικα στρατεύματα ἐφοδιάζονται ἀπὸ τοὺς ντόπιους, «ποὺ ἀρχίζου νὰ γυρνοῦν πρὸς τὸ μέρος τους»¹.

Χωρὶς ἀμφιβολία, τόσο στὴν πρωτεύουσα ὅσο καὶ στὴν ἐπαρχία, ἡ διάθεση τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν ὁμάδα ποὺ κυβερνοῦσε τὴν αὐτοκρατορία, τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τους, ἦταν ἐχθρική. Στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ἐξεγερμένοι κάτοικοί της διακηρύσσουν ὅτι δὲν θέλουν πλέον νὰ κυβερνηθοῦν ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς καὶ τοὺς Ἀγγέλους καὶ προσπαθοῦν, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ μετατρέψουν τὴ θέλησή τους σὲ πολιτικὴ πραγματικότητα². Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἔχει ὑποστηριχθεῖ³, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν ἦταν ἀρνητικὸς καὶ παθητικὸς στὴν ὀργάνωση τῆς ἀντίστασης κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦσε συγκεκριμένα μέτρα ἀντιμετώπισής τους καὶ ὄχι συμβιβασμούς⁴.

Ἄν καὶ πολιτικὰ ἀντίθετος στὸν Ἀλέξιο Ε΄ Μούρτζουφλο⁵, ὁ λαὸς τῆς πόλης παύει τίς ἐξεγέρσεις καὶ οἱ ταραχὲς σταματοῦν, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας παίρνει μέτρα γιὰ τὴν ἀμυνα⁶. Ὅμως, τὸν λαὸ τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν τὸν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν Λατίνων, ὅταν ἡ πολιτικὴ ἡγεσία ἐγκατέλειψε τὴν πόλη, ἦταν μία προσπάθεια γιὰ νὰ σωθεῖ ὅ,τι ἦταν δυνατό, προσπάθεια ἄλλωστε μάταιη⁷.

Στὶς ἐπαρχίες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνηση τῶν Ἀγγέλων εἶχε ὀδηγήσει στὴν ἀναζήτηση πολιτικῶν λύσεων σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο⁸. Ὡστόσο,

1. Villehardouin, *La conquête*, § 322 σελ. 131.

2. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 456, 562. Ἐξεγερμένος ἀπὸ τίς βιαιότητες τοῦ Ἰωάννη Λαγοῦ, διοικητῆ τῆς φρουρᾶς τοῦ πραιτωρίου, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης προχώρησε πρὸς τὴν Ἁγία Σοφία γιὰ νὰ ἐκλέξει νέο αὐτοκράτορα, ὅμως ἐμποδίστηκε ἀπὸ τοὺς πελεκυφόρους φρουροὺς τοῦ ναοῦ: ὅπ. π., σελ. 525. Ἐξάλλου, ὁ λαὸς τῆς πόλης ἐξέλεξε αὐτοκράτορες τὸν Ἀλέξιο Κομνοστέφανο, (ὅπ. π. σελ. 455 - 456) καὶ τὸν Νικόλαο Κανναβὸ (ὅπ. π., σελ. 562, J. G o r d o n, *The Novgorod Account of the fourth Crusade*, Byzantion 43 (1973), σελ. 297 - 311 εἰδ. σελ. 307) ποὺ, ὡστόσο, δὲν εἶχαν τὴν στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἐκλογή τους. Ἐνας ἄλλος ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ Ραδεινός, δὲν παρουσιάστηκε κἀν στὴ στέψη του (G o r d o n, ὅπ. π., σελ. 307).

3. F r a n c è s, *La conquête*, σελ. 25.

4. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 560 - 561. Ὁ Χωνιάτης μιλά γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς συμβούλους τῶν Ἀλεξίου Δ΄ καὶ Ἰσακίου Β΄, ποὺ προτείνουν πόλεμο κατὰ τῶν Λατίνων: ὁπόθεν καὶ τὸ δημῶδες τῆς πόλεως ἀνδριζόμενοι ἐνέκειντο τὸν βασιλέα αἰτούμενοι συνάρασθαι σφίσι μετὰ στρατεύματος κατὰ τῶν πολεμίων ἀντιμαχίσεως . . . ἦσαν δὲ αἱ ἐπαγγελίαι πρὸς μηδὲν ἀνύσιμον προοῖσαι· ὁ τε γάρ Ἀλέξιος ὀπλισθαι κατὰ Λατίνων μὴ πεφικὸς ἦτο καὶ ἀσύφορον καὶ ὁ τούτου πατήρ Ἰσαάκιος εἰσήγε παραίφασιν κενοφρονεῖν τοὺς ἐκ τριόδων εἶν.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 564.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 566.

7. Στὸ ἴδιο, σελ. 572 - 573.

8. H él è n e A h r w e i l e r, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 90 - 91. Γιὰ τὴν κατανομὴ μέσα στὸ χῶρο καὶ τὴν προσωπογραφία τῶν πε-

ή δημιουργία τοπικῶν ἐξουσιῶν, πρὶν ἢ μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν ἦταν καθολικὸ φαινόμενο¹. Πολλὲς περιοχὲς εἶχαν μείνει, ὡς τὴν τελευταία στιγμή, κάτω ἀπὸ τὴν, τυπικὴ ἔστω, ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἄλλες πάλι, ὅπως οἱ περιοχὲς ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ φυγάδα αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Γ', καὶ ποὺ ἐκτείνονταν ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὴ Μοσυνόπολη, ὡς τὴ Θεσσαλονίκη², δὲν δημιουργήσαν τοπικὲς πολιτικὲς ἐξουσίες. Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ περιοχὲς γνώρισαν πρῶτες τὴ λατινικὴ κατάκτηση, μετὰ τὴ νέα φυγὴ τοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Ἀγγέλου. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς φυσικῆς βίας τῶν στρατιωτικῶν ἐπιδέξιων καὶ καλὰ ὀπλισμένων σταυροφόρων καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν λεηλασιῶν ὀδήγησαν τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων τῶν περιοχῶν αὐτῶν στὴν παθητικὴ ἀποδοχὴ τῆς κατοχῆς. Οἱ πόλεις τῆς περιοχῆς αὐτῆς παραδίνονται, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη, στὸν Βαλδουῖνο Α'³. Μόνον στὴ Ξάνθη, ὁ Συναχηρεῖμ καὶ οἱ «ὑποκαθίσαντες» σ' αὐτὸν προσπαθοῦν νὰ ἀντιταχθοῦν στὸν ἐπερχόμενο Βαλδουῖνο⁴.

Στὴν περιοχὴ αὐτὴ, λίγο ἀργότερα, ξεσπᾷ ἐπανάσταση ποὺ θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν Λατίνων⁵. Ἡ στάση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπανάσταση αὐτὴ εἶναι, ἴσως, ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ τῶν διαθέσεών του. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ ξέσπασμα τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἡ ἄρνηση τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ καὶ τοῦ Βαλδουῖνου Α' νὰ δεχθοῦν τὴν προσφορὰ τῶν ἀρχόντων τῆς περιοχῆς νὰ μποῦν στὴν ὑπηρεσία τους⁶. Οἱ ἄρχοντες στρέφονται πρὸς τὸν Βούλγαρο μονάρχη Ἰωαννίτζη, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποῦ ἀναγνωρίζουν τὸν νόμιμο κάτοχο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας⁷. Ὡστόσο, οὔτε ἡ διατήρηση τῶν προνομίων, οὔτε ἡ δράση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰωαννίτζη εἶναι δυνατὸ

ριοχῶν ποὺ ἀποσπᾶστηκαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: J. Hoffmann, *Rudimente von Territorialstaaten in byzantinischen Reich (1071 - 1210)* (Miscellanea byzantina monacensia 17), Μόναχο 1974.

1. N. Oikonomidès, *La décomposition de l'empire byzantin à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: A propos de la «partitio Romaniae»*, XVe Congrès International d'Études Byzantines, Ἀθήνα 1976, εἰδ. σελ. 14 κ.έ.

2. Μετὰ τὴν ἔξοδο τοῦ Ἀλεξίου Δ' κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ': Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 556, Villehardouin, *La conquête*, § 201 - 202 σελ. 205 - 207, πρβλ. Oikonomidès, ὅπ. π., σελ. 16 - 17. Ὁ Villehardouin, ὅπ. π., § 266 σελ. 74 - 75, ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς ἐξουσίας στὴν περιοχὴ μετὰ τὴ στέψη τοῦ Βαλδουῖνου Α'.

3. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 598.

4. Ὅπ. π.

5. Στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1207, ὁ φράγκος αὐτοκράτορας Ἐρρίκος καὶ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς συμφωνοῦν νὰ συναντηθοῦν στὰ Κύψελα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν κατάσταση τῆς περιοχῆς, «γιατὶ ὑπῆρχαν τόσοι ἐχθροὶ ἀνάμεσά τους ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πᾶνε οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ»: Villehardouin, *La conquête*, § 495 σελ. 311.

6. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 612.

7. Στὸ ἴδιο, σελ. 612 - 613.

νά ἐξηγήσουν τὴν ἀναστάτωση τῆς περιοχῆς¹. Ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικράτησε στὴν περιοχὴ συνοψίζεται ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἐφραϊμ σὰν κυριαρχία τοῦ «Λύσωνων στίφους» μὲ συμμάχους τοὺς Βουλγάρους². Γιὰ τοὺς Λατίνους, ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἥττα καὶ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ αὐτοκράτορά τους τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1205 δὲν ἦταν μόνον τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰωαννίτζη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνορθόδοξος πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς³. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς συμμαχίας μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς περιοχῆς, γιὰ νὰ στραφοῦν στοὺς Λατίνους, ποὺ τοὺς ἐξασφάλισαν, στὸ πρόσωπο τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, μία ἡμιανεξάρτητη πολιτικὴ ἐξουσία⁴, εἶναι ἐνδειξὴ ὑπερκέρασης τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο, ποὺ πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὶς ἐξελίξεις.

Σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐπανάσταση στὶς θρακικὲς πόλεις, στὴ Θεσσαλονίκῃ ξεσπᾷ μία ἄλλη ἐξέγερση, στὴν ὁποία ἦταν ἀναμιγμένοι, ὁ περιπλανώμενος αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Γ' καὶ ἓνας βλάχος διοικητὴς τοῦ Προσάκου, ὁ Ἐτζυϊσμένος⁵. Ὁ λαὸς τῆς πόλης συμμετεῖχε ἐνεργᾶ στὴν ἐξέγερση αὐτὴ καὶ ἐπάνω του ξεσπᾷ ἡ ἐκδικητικὴ μανία τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ: οὗς μὲν τῶν πολιτῶν ζημιώσας ἐς χρήματα. . . οὗς δὲ ἀπέκτεινεν, οὗς δὲ καὶ ἀπεκρέμασεν ἐκ τοῦ λαώδους πλήθους καὶ τοῦ ἱερωμένου θεῶ τάγματος⁶.

Ἡ συνάρτηση τῶν ἀντιδράσεων τοῦ ἑλληνορθοδόξου πληθυσμοῦ μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς φορέα πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ εἶναι κοινὸ στοιχεῖο σ' ὅσες περιπτώσεις ἀναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται πιὸ ἀνάγλυφη ἀπὸ τίς περιπτώσεις ὅπου ἡ βυζαντινὴ ἐξουσία τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν Λατίνων. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῆς Κυζίκου, ποὺ εἶχαν ὑποταχθεῖ στὸν Pierre de Bracieux, ὅταν ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις πολιορκεῖ τὴν πόλη, ὄχι μόνον σηκώνουν κεφάλι, ἀλλὰ καὶ προχωροῦν σὲ πράξεις βίας ἐναντίον τῶν Λατίνων⁷. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴ Νικομήδεια, ὅπου οἱ κάτοικοι ξεσηκώθηκαν, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ὁ Thierry de Los αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα τοῦ κράτους τῆς Νικαίας⁸.

1. Γιὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ: Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ α ς Κ ρ α ν τ ο - ν ἑ λ λ η, Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἑλληνο-βουλγαρικὴ σύμπραξις ἐν Θράκη, 1204 - 1206, Ἀθῆναι 1964, σελ. 71 κ.έ.

2. Ἐφραϊμ μοναχοῦ, Χρονικὸ (ἔκδ. I. Bekker, CSHB, Βόννη 1840), στιχ. 7369, σελ. 298.

3. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 618: καὶ Λατῖνοι τῇ κατὰ σφῶν ἐπαναστάσει Ῥωμαίων καὶ τῶ πρός Σκυθῶν ἠττηθῆναι διαπριόμενοι οὐδὲν ἔλαττον Ῥωμαίους ἐδήουν.

4. Ν. Χωνιάτη, ὅ.π.π., σελ. 642 πρβλ. σελ. 627, Villehardouin, La conquête, § 422-423 σελ. 236 - 237, G. Tafel - G. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staats-geschichte der Republik Venedig, Fontes Rerum Austriacarum*, τόμ. Β', Βιέννη 1856 (φωτοανατύπωση Ἀμστερνταμ, 1964), σελ. 18 - 19.

5. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 619 - 620.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 620.

7. Villehardouin, La conquête, § 476 σελ. 291.

8. Στὸ ἴδιο, § 486 σελ. 301 - 303, πρβλ. § 482 - 483 σελ. 297 - 299.

Στήν ύποταγή τῶν πόλεων στους Λατίνους, οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες, πού κατὰ κύριο λόγο ὀρίζονται σὰν κάτοικοί τους¹, παρουσιάζονται νὰ ἔχουν ἀποφασιστικὸ ρόλο². Δύο προβλήματα μπαίνουν ἄμεσα: Ἡ παράδοση τῶν πόλεων σήμαινε καὶ ἔνταξη τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία τῶν Λατίνων; Εἶχαν οἱ ἄρχοντες τὴ δυνατότητα νὰ ὀργανώσουν τὴν ἀμυνα τῶν πόλεων;

Στὴν παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης στους Λατίνους, πού εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωση ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἄλλους ἀπὸ τὶς σύγχρονες πηγές, δὲν ἀναφέρεται ἔνταξη τῶν ἀρχόντων τῆς πόλης στὴ λατινικὴ ἱεραρχία. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης, μετὰ ἀπὸ τριήμερη πολιορκία παρέδωσαν τὴν πόλη στὸν Βαλδουῖνο Α', μὲ τὸν ὅρο ὅτι θὰ διοικηθοῦν μὲ τὰ ἴθια καὶ ἔθιμα, μὲ τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχαν διακυβερνήσει οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες³ ἢ, καθὼς λέει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ἀφοῦ ζήτησαν ἀπὸ τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ μὴν εἰσέλθουν τὰ στρατεύματα τοῦ στήν πόλη, γιὰ τὸν φόβο τῶν λεηλασιῶν, καὶ ἔλαβαν «γράμμα. . . ἐρυθρόγραφον. . . πᾶσι τοῖς ἐθίμοις τῆ πόλει τὸ ἔμπεδον χαριζόμενον»⁴. Τὴν ἴδια ὑποχρέωση ἀνέλαβε καὶ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὅμως «οὐκ ἐπὶ πολὺ τοῖς δεδομένοις ἐμμείνας» ἄρχισε νὰ ἀπαιτεῖ χρήματα καὶ νὰ δημεύει τὰ καλύτερα οἰκήματα τῆς πόλης γιὰ νὰ κατοικήσουν οἱ ἱππότες τοῦ⁵.

Ἄλλὰ οὔτε καὶ στήν Πελοπόννησο, γιὰ τὴν ὁποία οἱ πληροφορίες τοῦ μεταγενεστεροῦ («Χρονικοῦ τοῦ Μορέως») εἶναι πολυάριθμες καὶ συγκεχυμένες⁶, ἡ παράδοση τῶν πόλεων σήμαινε ὁπωσδήποτε τὴν ταυτόχρονη ἔνταξη τῶν ἀρχόντων τους στὴ λατινικὴ ἱεραρχία. Σ' ἕλες τὶς περιπτώσεις ὑποταγῆς πόλης στους Λατίνους ἢ συμφωνία προβλέπει οἱ κάτοικοι «νὰ ἔχουσιν τὰ ὀσπίτια τους ὁμοίως τὰ ἰγονικά τους»⁷. Τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ὑποταγῆς ἦταν ἐγγυήσεις γιὰ τὴν περιουσία καὶ τὶς φορολογικὲς ἀπαλλαγές⁸. Ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν στους Λατίνους καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ἐνσωμάτωση τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε μίαν διαδικασίαν διαφοροτικὴ ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν πόλεων. Μετὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν Λατίνων ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνδραβίδας καὶ τὴν ὑποταγὴ τῆς μὲ τοὺς ὅρους πού ἀναφέρθη-

1. Francès, *La féodalité*, σελ. 86, Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 7.

2. Francès, ὅπ.π., σελ. 78 κ.έ., πρβλ. ὠστόσο: Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 17 καὶ παραπάνω σημ. 2, σελ. 143 - 144.

3. Villehardouin, *La conquête*, § 280 σελ. 89.

4. Ν. Χωνιάτης, *Ἱστορία*, σελ. 599.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 600. Γιὰ μίαν ψυχολογικὴ ἐξήγηση τῆς προτίμησης τῶν Λατίνων νὰ κατοικοῦν στὶς πόλεις: Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 19 - 20.

6. M. Jeffreys, *The chronicle of the Morea; priority of the greek version*, BZ 68 (1975), σελ. 304 - 350.

7. Χρονικὸν τοῦ Μορέως (εἰσαγωγὴ, ὑποσημειώσεις καὶ ἐπεξεργασία Π. Καλονάρου, Ἀθῆναι 1940), στίχ. 1706. Γιὰ μίαν καταγραφή ὄλων τῶν τύπων πού χρησιμοποιοῦνται στὸ χρονικὸ γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων: Jacoby, *Les archontes*, σελ. 430 - 431.

8. Πρβλ. Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 7.

καν¹, ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουίνος ἀπευθύνεται στους ἄρχοντες της καὶ μέσω αὐτῶν στους ἄρχοντες μιᾶς εὐρύτερης περιοχῆς, στὸ «ἀρχοντολόγι τοῦ Μορέως, ὅλης τῆς Μεσαρέας»². Στὸ λόγο ποῦ ὁ συγγραφέας τοῦ «Χρονικοῦ» ἀποδίδει στὸν Γοδεφρίδο, ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ παρουσία τῶν Λατίνων στὴν Πελοπόννησο εἶναι μόνιμη, σκοπὸς τους δὲν εἶναι νὰ τὴν λεηλατήσουν καὶ νὰ φύγουν, ἀλλὰ νὰ τὴν κυβερνήσουν, καὶ ζητᾶ νὰ στείλουν μήνυμα σὲ «συγγενεῖς φίλους καὶ συντρόφους» γιὰ νὰ ὑποταχθοῦν³. Πράγματι, οἱ ἄρχοντες ἔστειλαν «ἀποκρισαρίους» γιὰ νὰ κάνουν γνωστὸ ὅτι «ὅσοι βούλονται. . . νὰ ἔχουν προσκυνήσει/ τὰ ἰγονικά τους νὰ ἔχουσιν καὶ ἄλλα πλεῖον νὰ τοὺς δώση/ ὅσοι τὸ ἀξιάζουν κι ὠφελοῦν τιμὴν μεγάλην νὰ ἔχουν»⁴. Ἡ ὁμάδα αὐτῆ τῶν «ἀρχοντοπούλων», ποῦ δὲν τὴν ἀποτελοῦσαν μόνον οἱ ἄρχοντες τῆς Ἀνδραβίδας, ὄφειλαν στους Λατίνους «ἀνθρωπέα» (hommage) καὶ «στρατεία», δηλαδὴ ἐντάσσονταν στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία⁵. Ἡ ἴδια διαδικασία φαίνεται ὅτι ἀκολογήθηκε καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς κάτω πόλης στὴν Κόρινθο. «Ἀρχοντες ἀπὸ τὸ μέρος Δαμαλᾶ καὶ μέχρι εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος/ ὅσοι τὸ ἄκουσαν ἤλθασιν με προθυμίαν μεγάλην τοῦ Καμπανέση (Γουλιέλμου de Champlitte) ὠμόσασιν δοῦλοι του ν' ἀποθάνουν»⁶.

Τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐνταξίης τους στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία φαίνεται νὰ μὴν ἦταν διαφορετικὸ ἀπὸ τίς πάγιες ἐγγυήσεις, ποῦ οἱ Λατίνοι ἔδιναν στους κατοίκους τῶν πόλεων καὶ ποῦ προφανῶς δὲν τηροῦνταν, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τῶν Βενετῶν στὴν Ἀδριανούπολη⁷. Ἡ σταδιακὴ κατάρκτηση τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ὁ πρῶτος κλονισμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσης τῶν βυ-

1. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1433 κ.έ.

2. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1642, πρβλ. στίχ. 1610: ὅπου ἦσαν οἱ ἄρχοντες, τοῦ κάμπου τοῦ Μορέως. Βλ. J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 430 - 431.

3. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1613 κ.έ.

4. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1636.

5. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1646. Ἐκεῖ σχηματίζεται καὶ ἡ ἐπιτροπή, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι Ἕλληνας καὶ ἕξι Φράγκους, γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν γαιῶν: στὸ ἴδιο, στίχ. 1649 κ.έ. Κατὰ τὸν J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 445, ἐνῶ οἱ γαῖες τῶν ἀρχόντων ταυτίζονται μετὰ τὰ φέουδα, ὥστόσο, δὲν ὑπόκεινται στὸ φεουδαλικὸ δίκαιο. Οἱ ἄρχοντες κατέχουν τίς γαῖες τους μετὰ τὸν παραδοσιακὸ βυζαντινὸ τρόπο, πρβλ. ἐπίσης, στὸ ἴδιο, σελ. 451 κ.έ. Γιὰ τὴν θέση ποῦ οἱ ἄρχοντες καταλαμβάνουν στὴ λατινικὴ ἱεραρχία καὶ τὴ σταδιακὴ ταύτησή τους μετὰ τοὺς λατίνους φεουδάρχες, J a c o b y, ὅπ. π., σελ. 469 κ.έ. καὶ *Les Etats latins*, σελ. 24.

6. Χρονικὸν τοῦ Μορέως. στίχ. 1496 κ.έ., πρβλ. ἐπίσης: J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 432.

7. Γιὰ τὴν ἀρπακτικὴ συμπεριφορὰ τῶν Λατίνων μετὰ τὴν διανομὴ τῶν γαιῶν: Villehardouin, *La conquête*, § 303 σελ. 112 - 113. Γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Βενετῶν στὴν Ἀδριανούπολη: Κ ρ α ν τ ο ν ἑ λ λ η, *Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων. . . σύμπραξις*, σελ. 42. Γιὰ τὴ φορολογικὴ συμπεριφορὰ τῶν Βενετῶν γενικώτερα: L i t a v r i n, *Le problème de la symbiose*, σελ. 12 - 14.

ζαντινῶν ἀρχόντων. Ἡ ἀμφισβήτησή τους ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικά στρώματα καὶ ἡ μὴ τήρηση τῶν ὅσων εἶχαν συμφωνηθεῖ κατὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων σήμαινε τὴν ὀριστικὴ ἀπώλειά τους. Οἱ λύσεις γιὰ τὴ διατήρηση τῆς οἰκονομικο-κοινωνικῆς τους κατάστασης ἦταν εἴτε ἡ ἔνταξή τους στὴ λατινικὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία εἴτε ἡ συμμετοχὴ τους στὴν ἀντίσταση στὸν κατακτητὴ.

Ἡ ἔνταξη τῆς τοπικῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας στὴ λατινικὴ ἱεραρχία ἦταν συνέπεια τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν στὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν Λατίνων. Ἄν κάτι ἀλλάζει στὴν Πελοπόννησο, σὲ σχέση μὲ ὅ,τι συνέβη στὶς περιοχὲς ὅπου κυριάρχησαν οἱ σταυροφόροι ποὺ κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη, ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Λατίνοι ποὺ τὴν κατέκτησαν προκάλεσαν τὴν συνεργασία τῶν ντόπιων ἀρχόντων καὶ ἡ συνεργασία αὐτὴ ἦταν χωρὶς διακοπή. Βασικὴ ἀντίληψη τῶν σταυροφόρων ποὺ κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὅτι μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας οἱ ἄλλες περιοχὲς θὰ ὑποτάσσονταν καὶ θὰ ἀναγνώριζαν τοὺς Λατίνους ὡς νόμιμους κυρίους τῆς αὐτοκρατορίας¹. Ἔτσι, κατ' ἀρχήν, ἀπέριπταν τὶς προτάσεις συνεργασίας ποὺ τοὺς ἔκαναν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες². Ἡ χρησιμοποίησις βυζαντινῶν ἀρχόντων ἀπὸ τοὺς δύο ἀρχηγούς τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, κυρίως, καὶ τοῦ Βαλδουίνου, λιγότερο, ἦταν περιστασιακὴ καὶ ἡ ἔνταξη τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία ἦταν, ὡς τὴν ἀνοδο τοῦ Ἐρρίκου τῆς Φλάνδρας στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης, δύσκολη ἂν ὄχι ἀδύνατη³.

Στὸ δεῦτερο ἐρώτημα, ἂν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες μποροῦσαν νὰ ὑπερασπίσουν τὶς πόλεις, στὶς ὁποῖες κατοικοῦσαν, ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι τόσο ἀπλή. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ. κυριαρχοῦσε ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε ὅτι οἱ ἄρχοντες μεγαλοϊδιοκτῆτες ἦταν στρατιωτικοί, ὅσο καὶ ἂν ἦταν διαδεδομένος ὁ θεσμὸς τῆς «πρόνοιας», ἡ ἀνώτατοι στρατιωτικο-πολιτικοὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι⁴. Τὸ παράδειγμα τοῦ «σεβαστοῦ» Χαλκούτζη, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης ἔγραψε τρεῖς συστατικὲς ἐπιστολές, προκειμένου νὰ καταφύγει στὸ κράτος τῆς Νικαίας, εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς θέσεως τῶν ἀρχόντων στὴν κοινωνία καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τους ἀπέναντι στοὺς Λατίνους⁵. Ὁ Χαλκούτζης χαρακτηρίζε-

1. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, 597: καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορευθησάμενος πρὸ παντὸς (Ὁ Βαλδουίνος Α' μετὰ τὴ στέψη του) Γιὰ τὶς ἀντιλήψεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴ Δύση σχετικὰ μὲ τὴν πτῶση τῆς αὐτοκρατορίας: P. Alphandéry, *La chrétienté et l'idée de croisade*, τόμ. Β', Παρίσι 1959, σελ. 91 - 95.

2. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 598.

3. Γιὰ τὴν ἐκτίμησις τῆς πολιτικῆς τῶν δύο ἀνδρῶν ἀπέναντι στοὺς Βυζαντινοὺς: Ferjančić, *Rapports*, σελ. 172 κ.έ.

4. Πρβλ. Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 9 - 11.

5. Μ. Χωνιάτη (Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, ἔκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β', Ἀθήναι 1880), σελ. 276 - 280.

ται από τὸν μητροπολίτη Ἀθηνῶν ὡς «θεματικός καὶ κτηματικός ἄρχων»¹. Καὶ ἂν ὁ ὄρος «κτηματικός» σημαίνει τὸν μεγαλοκτηματία ὁ ὄρος «θεματικός» δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε ὅτι ὁ «σεβαστός» Χαλκούτζης ἦταν στρατιωτικός². Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς «κτηματικούς ἄρχοντες» τῆς Χαλκίδας καὶ «τῶν ἐν Ἑλλάδι πάση περιφανεστέρας τύχης λαχόντων προσγενῆς»³ προσπάθησε, μάταια, νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ λατινικὴ αὐθαιρεσία μὲ τὴν περιουσία του⁴. Οὔτε ὅσα ἔκανε στὸν τόπο του ἀλλ' οὔτε καὶ ὅσα θὰ ἔκανε στὴν ἐξορία ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὁ «ἄρχων» Χαλκούτζης ἦταν στρατιωτικός, πού, ὅπως καὶ οἱ συγγενεῖς του, πού εἶχαν τὴν «περιφανεστέρα τύχη», θὰ μπορούσαν νὰ ἀντιταχοῦν στοὺς Λατίνους κατακτητές.

Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ ἂν δεχθοῦμε ὅτι στὶς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κυριαρχοῦσαν οἱ «πρόνοιες» καὶ κατὰ συνέπεια οἱ ἄρχοντες τῶν πόλεων ἦταν στρατιωτικοί, ἡ δυνατότητα ἀντίστασης τοποθετεῖται σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδο καὶ ὄχι στὴν ὑποδομὴ τῆς ὀργάνωσης τῆς ἄμυνας, ὑποδομὴ πού ἦταν καθαρὰ πολιτικὴ.

Τόσο πρὶν ὅσο καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, στὶς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας σχηματίζονται αὐτόνομες πολιτικὲς ἐξουσίες⁵. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης⁶ δίνει ἓνα διπλὸ ὄρισμὸ γιὰ τὴ σύσταση τῶν ἐπικρατειῶν αὐτῶν: α) Τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἵδρυσή τους τὴν εἶχε εἴτε ἓνα πρόσωπο, πού ἐπιβαλόταν μὲ τὴ βία, εἴτε οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς, πού καλοῦσαν κάποιον νὰ ἀναλάβει τὴν ἐξουσία. β) Τὰ πρόσωπα πού ἀναλάμβαναν τὴν ἐξουσία ἦταν μέλη τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς κοινωνίας (ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης κάνει λόγο γιὰ συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατόρων⁷) ἢ ἀνώτατοι πολι-

1. Στὸ ἴδιο, σελ. 280: τῶν ἐκεῖσε θεματικῶν καὶ κτηματικῶν ἀρχόντων, πρβλ. σελ. 277: ἄρχων θεματικός, καὶ σελ. 278: τῶν. . . κτηματικῶν ἀρχόντων (πρόκειται πάντα γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο).

2. Ὁ J a c o b y, *Les Etats latins*, σελ. 5, θεωρεῖ ὅτι οἱ κτηματικοὶ ἄρχοντες εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς θεματικούς, πού τοὺς κατατάσσει στοὺς ἀξιωματούχους, πολιτικούς ἢ στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι ἀσκοῦν τὰ καθήκοντά τους στὴν ἐπαρχία, πρβλ. ἐπίσης τ ο ὕ Ἰ δ ι ο υ *Les archontes*, σελ. 427 - 428, 465 - 466.

3. Μ. Χωνιάτη, σελ. 278, πρβλ. σελ. 280.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 278, 280.

5. Τὰ κράτη πού ἱδρύνονται στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας θεωροῦνται ὡς συνέχεια τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν ἀρχόντων στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο καὶ ταυτίζονται μὲ τὶς δυτικὲς κυριαρχίες (seigneuries), βλ. π.χ. A. B o n, *Le Peloponnèse byzantin, jusqu'en 1204*, Παρίσι 1951, σελ. 172 - 173, J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466, F e r l u g a, *L'aristocratie*, σελ. 81 - 82.

6. Γ. Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφή, σελ. 12.

7. A. H e i s e n b e r g, *Neue Quellen III, Der Bericht der Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214*, Μόναχο 1923 (=Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte, Var. Reprints, Λονδίνο 1973 ἀρ. II), σελ. 25.

τικοστρατιωτικοί κρατικοί υπάλληλοι. Συνήθως τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶχαν κάποιους δεσμούς μὲ τὴν περιοχὴ¹.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ στὶς περισσότερες ἀπ' αὐτὲς τὶς αὐτόνομες ἐπικράτειες ἦταν ὅτι γύρω ἀπὸ τὸν κάτοχο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπῆρχε μίᾳ ὁμάδα ἀρχόντων πού συμμετεῖχε ἐνεργὰ στὴ διοίκηση. Ἡ ἐξαγορὰ μερικῶν ἀπὸ τοὺς «ὀμότες» τοῦ Θεοδώρου Μαγκαφᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει τὴν αὐτόνομη πολιτικὴ ἐξουσία στὴν Φιλαδέλφεια καὶ εἶχε ἀνακηρυχθεῖ αὐτοκράτορας (1188 - 1189)², ἐξαγορὰ πού ἔγινε ἀπὸ τὸν «δούκα τῶν Θρακησίων» Βασίλειο Βατάτζη, στέρησε τὸν Θεόδωρο ἀπὸ τὴ βᾶση τῆς πολιτικῆς του δύναμης καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ καταφύγει στὸ σελτζουκικὸ σουλτανάτο³. Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, στὴν Ἀττάλεια, ὁ Ἀλδεμβραντίνος περιστοιχίζεται ἀπὸ μίᾳ ὁμάδα, ἡ ὁποία «σὺν αὐτῷ τοῖς κοινοῖς ἐπεστάτου πράγμασι»⁴. Ἀκόμη καὶ στὴ Νίκαια, ὅπου ἡ διεκδίκηση τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Α' Λάσκαρι κρύβει ἐν μέρει τὸν ρόλο αὐτῶν πού τὸν περιστοιχίζουν, ὁ ρόλος τους εἶναι ἀποφασιστικός. Ὁ Θεόδωρος ζητᾶ ἀπὸ τοὺς «ὑποχείρας» του νὰ διαλέξουν ἀνάμεσα στὸν ἴδιο καὶ στὸν πεθερό του, τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ', ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ τὸ θρόνο μέσῳ τοῦ σελτζουκικοῦ σουλτανάτου⁵.

Ἄν οἱ ἄρχοντες ἔχουν κυρίαρχο ρόλο στὶς αὐτόνομες ἐπικράτειες, ὥστόσο, ἡ ὑπαρξὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀρχόντων σὰν κοινωνικὴ ὁμάδα. Ὁ Ἀλέξιος Γ', μετὰ τὴ φυγὴ του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (17 Αὐγούστου 1203), ἐξουσίαζε τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη ὡς τὴ Θεσσαλονίκη περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὴ νέα φυγὴ καὶ τὴ σύλληψη τοῦ Ἀλεξίου ἀπὸ τὸν Βονιφάτιο τὸν Μομφερρατικό⁶, ζητοῦν νὰ συνεργαστοῦν μὲ τὸν Βονιφάτιο καὶ τὸν Βαλδουῖνο γιὰ νὰ στραφοῦν τελικὰ πρὸς τὸν Ἰωαννίτζη⁷.

Ἡ περίπτωση τῶν ἀρχόντων τῆς Φιλιππούπολης εἶναι ἴσως ὀριακὴ μὰ καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηριστικὴ τῆς θέσης τῆς ἐλληνορθόδοξης τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Ἡ πόλη δίνεται σὰν φέουδο ἀπὸ τὸν φράγκο αὐτοκράτορα Βαλδουῖνο

1. Villehardouin, *La conquête*, § 266 σελ. 74 - 75.

2. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 399.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 400.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 639.

5. Γ. Ἀκροπολίτη, *Χρονικὴ συγγραφή*, σελ. 15.

6. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 612. Γιὰ τὶς περιπλανήσεις τοῦ Ἀλεξίου Γ': G. Prinzling, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204 - 1219 im Zusammenhang mit der Entsehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges* (*Miscellanea Byzantina Monacensia* 12), Μόναχο 1972, σελ. 3 - 9.

7. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 612. Βλ. καὶ παραπάνω.

Α' στὸν Renier de Trit¹. «Οἱ ἄνθρωποι τῆς περιοχῆς τὸν δέχθησαν καὶ τὸν ἀναγνώρισαν σὰν αὐθέντη τους καὶ τοῦ ἔκαναν πολὺ καλὴ ὑποδοχή», καθὼς λέει ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουῖνος². Ἡ Φιλιππούπολη δὲν ἀναφέρεται στὴν *partitio* καὶ πιθανότατα εἶχε στηθεῖ ἐκεῖ μία αὐτόνομη πολιτικὴ ἐξουσία. Ὅταν ὁ Φράγκος ἱππότης ἔφθασε στὴν πόλη, αὐτὴ εἶχε ἤδη δεχθεῖ ἐπίθεση ἀπὸ τὸν Ἰωαννίτζη καὶ εἶχε ἀναγνωρίσει τὴν ἐξουσία του³. Ἡ ὑποταγὴ στὸν φεουδάρχη ἀπεσταλμένο τοῦ φράγκου αὐτοκράτορα, ὡστόσο, δὲν διέκοψε τοὺς δεσμοὺς τῆς πόλης μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη, σὲ μία προσπάθεια ἐξεύρεσης ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὶς δύο ἐξουσίες: «τοῦτο μὲν ἠπίως προσφερομένη Λατίνους, τοῦτο δὲ τὸν Μυσὸν Ἰωάννην οὐκ ἐκτρεπομένη παντάπασι»⁴.

Τὴν ἰσορροπία ἤλθε νὰ καταλύσει ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἑλληνορθόδοξων τῶν Θρακικῶν πόλεων, πού ὁ ἀπόηχός της ἔφθασε ὡς τὴ Φιλιππούπολη. Οἱ Λατῖνοι ἱππότες ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη, καὶ ἡ τοπικὴ πολιτικὴ ἐξουσία ξαναπαίρνει τὴν πρωτοβουλία καί, μάλιστα, ὁ κάτοχός της, ὁ Ἀλέξιος Ἀσπιέτης ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτορας⁵. Ἡ κοινότητα τῶν Παυλικιανῶν τῆς πόλης κάλεσε καὶ προφανῶς βοήθησε τὸν Ἰωαννίτζη νὰ τὴν καταλάβει⁶. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξίου Ἀσπιέτη, τὸν ὁποῖο ὁ Ἰωαννίτζης κρέμασε ἀνάποδα οἱ ἄρχοντες, πού «ὡς ἀρχηγῶ ὑπέκειντο» σ' αὐτὸν καὶ τὸν εἶχαν ἀνακηρύξει αὐτοκράτορα, κατανοώντας τὴν «ἄλλοπρόσαλλη» στάση τους, νὰ ἀναγνωρίζουν δύο αὐτοκράτορες, τὸν Ἀσπιέτη καὶ τὸν Ἰωαννίτζη, καὶ φοβούμενοι τὸν τελευταῖο ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη καὶ ἄλλοι βρῆκαν καταφύγιο στὸ κράτος τοῦ Θεοδώρου Α', στὴ Νίκαια, καὶ ἄλλοι στὴν Ἀδριανούπολη⁷. Ἐκεῖ, μαζὶ μὲ τοὺς ἄρχοντες ἄλλων θρακικῶν πόλεων, ὑποτάσσονται στοὺς Λατίνους ζητώντας νὰ διοικηθοῦν ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Βρανᾶ, ὁ ὁποῖος συνεργάστηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τοὺς Λατίνους⁸. Στὴν Ἀδριανούπολη, μὲ τὴ σύσταση μιᾶς ἡμιανεξάρτητης πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἐξαρτιῶνταν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες, κλείνει ἡ ἐπανάσταση τῶν θρακικῶν πόλεων. Ἡ κλονισμένη ἢ ἀκόμη καὶ χαμένη ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση κοινωνικο-οικονομικὴ δύναμη τῶν ἀρχόντων ξαναβρίσκει, πρόσκαιρα, τὴ βάση της, τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἡ συσπείρωση γύρω ἀπὸ ἓνα πρόσωπο ὑψηλὰ ἱστάμενο στὴν κρατικὴ ἢ τὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία, τὸ ὁποῖο ἀναλάμβανε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ἐξασφά-

1. Villehardouin, *La conquête*, § 304 σελ. 113, § 311 σελ. 121. Βλ. καὶ Prinz, *Die Bedeutung*, σελ. 54 - 56.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 311 σελ. 121.

3. Στὸ ἴδιο, § 311 σελ. 121, πρβλ. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

4. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

5. Ὅπ. π., Tafel - Thomas, *Urkunden*, τόμ. Β', σελ. 39.

6. Villehardouin, *La conquête*, § 399 σελ. 211.

7. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

8. Βλ. παραπάνω, σελ. 148, καὶ σημ. 4.

λιζε στους άρχοντες την κοινωνική θέση και την πολιτική έπιρροή τους. Ή βίαια έπιβολή τής έξουσίας του Λέοντα Σγουροῦ, ό όποϊος επέκτεινε ώς τή Λάρισα τά σύνορα τής αυτόνομης έπικράτειας που ίδρυσε ό πατέρας του στο Ναύπλιο, δέν άφησε περιθώρια για συνασπισμό τών άρχόντων στην έξουσία του¹. Οί άρχοντες προσχώρησαν στο στρατόπεδο του άντιπάλου του, του Βονιφατίου του Μομφερρατικοῦ, ό όποϊος σχημάτισε μία έπίφαση βυζαντινής έξουσίας, χρησιμοποιώντας τον Μανουήλ, γιο τής συζύγου του Μαρίας-Μαργαρίτας και του Ίσαακίου Β΄ του Άγγέλου, και έτσι έξουδετέρωσαν κάθε δυνατότητα άμυνας του Σγουροῦ, που άποσύρθηκε στην Πελοπόννησο για νά υπεραμυνθεϊ του Άκροκορίνθου².

Ή ύπαρξη ή σύσταση αυτόνομων πολιτικῶν έξουσιῶν, που συσπείρωναν, συνήθως, τους άρχοντες και όργάνωναν την άμυνα τής περιοχῆς ήταν ή προϋπόθεση για την άντίσταση στους Λατίνους. Τέτοιες αυτόνομες τοπικές έπικράτειες κάλυψαν σχεδόν όλον τον χῶρο τής βυζαντινής αυτοκρατορίας, άσχετα αν ή λειτουργία τους ήταν, τις περισσότερες φορές, άτελής και, κυρίως, αν φάνηκαν άνίσχυρες άπέναντι στη στρατιωτική ικανότητα τών Λατίνων. Έκτός από το κράτος τής Νικαίας και το κράτος τής Ήπείρου, που στα μετέπειτα χρόνια ήταν οί κύριοι άντίπαλοι τών Λατίνων, και άλλες έπικράτειες είχαν σαν στόχο την άντιπαράθεση στους κατακτητές, όπως οί έπικράτειες του φυγάδα Άλεξίου Γ΄ στη Θράκη και τή Μακεδονία, του «σεβαστοῦπερτάτου»³ Λέοντα Σγουροῦ στη Θεσσαλία, την κεντρική Έλλάδα και τή βορειοανατολική Πελοπόννησο και του «δεσπότου» Ίωάννη Χαμαρέτου στη Λακωνία⁴, για νά μιλήσουμε μόνον για τις πολιτικές έξουσίες τών όποίων οί ήγέτες, σύμφωνα με σαφείς πληροφορίες, ήλθαν σε πολεμική σύγκρουση με τους Λατίνους ή την άπέφυγαν.

Για τους άρχοντες ή έξορία στις έπικράτειες τής Μικρῆς Άσίας, τής Νι-

1. Για τή σταδιοδρομία του Α. Σγουροῦ: Β ο η, *Le Peloponnèse*, σελ. 173 - 174, J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466 - 467.

2. Πρβλ. Μ. Χωνιάτη, *οπ.π.*, σελ. 170. Για τή χρήση του Μανουήλ από τον Βονιφατίο και την προσχώρηση τών άρχόντων στο στρατόπεδό του: Ν. Χωνιάτη, *Ίστορία*, σελ. 599, 601, Villehardouin, *La conquête*, § 279 σελ. 86 - 89.

3. Για τον τίτλο του Α. Σγουροῦ: Β ο η, *Le Peloponnèse*, άρ. 68, σελ. 204 - 205.

4. Για τή δράση του μιλιό άρχιεπίσκοπος Άχρίδος Δημήτριος Χωματιανός. J. B. P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. ΣΤ΄ Παρίσι - Ρώμη 1891, στ. 90. 'Ο Ίωάννης Χαμαρέτος πρέπει νά ήταν γιος του «προέδρου Λακεδαίμονος» Λέοντα Χαμαρέτου (Β ο η, *Le Peloponnèse*, άρ. 67, σελ. 204), ό όποϊος ίδρυσε αυτόνομο κράτος στην «οίλη Λακεδαίμονα»: Ν. Χωνιάτη, *Ίστορία*, σελ. 638· πρβλ. Villehardouin, *La conquête*, § 325 - 326 σελ. 135 - 137. Πρβλ. J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466, *The encounter*, σελ. 883. Στο πρόβλημα: ποιός ήταν έπικεφαλής τών έλληνορθόδοξων στρατευμάτων στη μάχη τών Κηπησιάνων το 1205 επανέρχεται ό Μ. Κ ο ρ δ ώ σ η ς, *Σχέσεις του Μιχαήλ Άγγέλου Δούκα με την Πελοπόννησο*, *Ήπειρωτικά Χρονικά* 22 (1980), σελ. 48 - 57.

καίας και τῆς Τραπεζούντας, καθώς και στήν ἐπικράτεια τῆς Ἡπείρου και, για μερικούς, στα κράτη τῶν «ὀμοπίστων βαρβάρων» και στο σελτζουκικό σουλτανάτο ἦταν μία λύση¹. Ὡστόσο, ἡ λύση αὐτή ἔκλεινε μέσα της τὸν κίνδυνο νὰ μὴ βροῦν οἱ ἄρχοντες, στὸν τόπο τῆς νέας τους ἐγκατάστασης, τὰ μέσα για νὰ διατηρήσουν τὴ θέση τους στήν κοινωνική ἱεραρχία. Ἐνας ὑψηλὰ ἱστάμενος κρατικός ὑπάλληλος, ὁ ἱστορικός Νικήτας Χωνιάτης, για νὰ βρεῖ μία θέση στήν κοινωνία τῶν ἐξορίστων στή Νίκαια ἀπευθύνεται διαδοχικά στὸν «πρωτοβεστιάριο» τοῦ Θεοδώρου Α' Λάσκαρι και στὸν Βασίλειο Καματηρό, θεῖο τῆς συζύγου τοῦ αὐτοκράτορα². Ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει τὸν «σεβαστὸ» Χαλκούτζη, πὺ κατέφυγε στή Νίκαια ἐφοδιασμένος μὲ τρία γράμματα τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν γνώριζε ὅτι ἡ ἔνταξη τοῦ «κτηματικοῦ και θεματικοῦ ἄρχοντος» Χαλκούτζη στήν κοινωνική ἱεραρχία τῆς Νικαίας δὲν θὰ ἦταν αὐτόματη, ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴ διάθεση τοῦ αὐτοκράτορα πὺ θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε τὰ οικονομικά μέσα³. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης γράφει στὸν αὐτοκράτορα Θεόδωρο για τὴ νομιμοφροσύνη τοῦ ἀνδρα πρὸς τὸ αὐτοκρατορικό πολίτευμα: «τῆ ῥωμαϊκῆ πολιτεία εὐνοῦστατος»⁴. Στούς δύο ἱεράρχες, τὸν πατριάρχη Μιχαήλ Α' Αὐτρωριανὸ και τὸν μητροπολίτη Κρήτης Νικόλαο, ἀπὸ τούς ὁποίους ζητᾶ νὰ τὸν παρουσιάσουν στὸν αὐτοκράτορα, γράφει για τὴ θέση τοῦ Χαλκούτζη στήν ἐλλαδική κοινωνία⁵. Μάλιστα, στο γράμμα πὺ ἀπευθύνει στὸν μητροπολίτη Κρήτης, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης δίνει τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει ὁ πρῶτος ὡστε νὰ ἀποκτήσει ὁ Χαλκούτζης τὴν ὑλική βάση για τὴν εἴσοδό του στήν κοινωνική ἱεραρχία. Ὁ ἀνδρας εἶχε πολυάριθμους συγγενεῖς μεταξὺ τῶν ἀρχόντων στήν περιοχή τῆς Ἑλλάδας και ἡ «φιλοτιμία» τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς τὸν Χαλκούτζη θὰ τούς ὀδηγήσει νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν πολιτική ἐξουσία τῆς Νικαίας ὡς τὴ νόμιμη βυζαντινὴ αὐτοκρατορική ἐξουσία⁶.

Ταυτόχρονα μὲ τὴ στρατιωτική παρουσία τους, οἱ Λατίνοι ἀναζήτησαν τὴν

1. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, (ἐκδ. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und des Kirchenunion I. Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Μόναχο 1922 (=Quellen und Studien ὀ.π., Λονδίνο 1973 ἀρ. II), σελ. 62.

2. Ν. Χωνιάτη, ἐπιστολή ζ' (ἐκδ. I. Van Dielen, CFHB 3, Βερολίνο 1972), σελ. 211: και κατένευσε συνάρασθαι πρὸς τὴν παροχὴν τοῦ πολυαιτήτου προσοδίου, ἔτι δὲ ἀορισταίνει τὰ τῆς ὑποσχέσεως και ἡμεῖς λιμῶ ἀπολλύμεθα.

3. Μ. Χωνιάτη, σελ. 277: ὡς και ὀδτος ἀπολαύσει τοῦ ἐλέους τῆς φιλανθρώπου βασιλείας σου, 279: μὴ τῆς βασιλικῆς ἀτυχήσαι φιλοτίμου χρηστότητος, σελ. 280: και ὑπανοῖξαι οἱ τὰ βασιλικά και φιλάνθρωπα σπλάγχνα, ὡστε τὰ τῆς ξενιτείας δυσχερῆ εὐφορώτερον φέρειν και ῥαότερον.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 277, πρβλ. σελ. 279.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 278 - 279, 280.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 280.

αναγνώρισή τους ως νομίμων κατόχων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Βαλδουίνος Α', ἀφοῦ στέφθηκε αὐτοκράτορας στὴν Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε γιὰ νὰ ὑποτάξει τὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες «ὡς διὰ φίλων χώρων παρελευσόμενος καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορευθησόμενος πρὸς παντός»¹. Στὴ διαμάχη του μὲ τὸν Βαλδουῖνο καὶ στὴν κατακτητικὴ του πορεία ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, γιὰ νὰ οἰκιοποιηθεῖ τὸν βυζαντινὸ πληθυσμὸ, ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα τὸν γιὸ τοῦ Ἰσαακίου Β', τὸν Μανουήλ². Οἱ Λατίνοι προσπαθοῦν νὰ πείσουν τὸν πληθυσμὸ γιὰ τὴ νομιμότητα τῆς κατοχῆς, μὲ τὴ χρῆση παραδοσιακῶν αὐτοκρατορικῶν ἰδιωμάτων³, ἐνῶ, παράλληλα, διαδίδουν ἱστορίες μὲ τὶς ὁποῖες προσπαθοῦν νὰ ἐδραιώσουν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τους, ὅπως τὸ πέρασμα τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἐρρίκου πάνω ἀπὸ τὸν παγωμένο Ἑβρο, ποὺ «γιὰ αὐτό, οἱ Ἕλληνες λέγανε μεταξύ τους, ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τόσο πολὺ τοῦτον τὸν αὐτοκράτορα ποὺ θάταν δύσκολο νὰ τὸν διώξουμε, πρέπει νὰ τὸν ὑπηρετήσουμε. . .»⁴.

«Ἀφέντης ἔνι, βασιλέας, καὶ ἤλθε νὰ κερδίση. Ἐσεῖς ἀφέντη οὐκ ἔχετε τοῦ νὰ σᾶς συμμαχήση»⁵. Ἐτσι μιλά ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουῖνος στοὺς ἄρχοντες τῆς Ἀνδραβίδας, γιὰ τὸν Γουλιέλμο de Champlitte, θέτοντας τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, προκειμένου νὰ τοὺς πείσει νὰ συνεργαστοῦν καὶ νὰ πείσουν συγγενεῖς καὶ φίλους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο⁶. Ἄν ὁ ὅρος ἀφέντης ἐκφράζει τὶς φεουδαρχικὲς πολιτικὲς σχέσεις, ὁ ὅρος βασιλέας εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὅρος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνονταν οἱ βυζαντινοί, καὶ μαζὶ μὲ τὸν τονισμὸ τῆς ἀνυπαρξίας βυζαντινῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δείχνει στοὺς ἐλληνοφώνους ἀναγνώστες καὶ ἀκροατὲς τοῦ χρονικοῦ, μιὰ καὶ εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὰ λόγια τοῦτα βγῆκαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ φράγκου ἱππότη, τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρέθηκαν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες. Χωρὶς πολιτικὴ ἐξουσία ποὺ νὰ τοὺς ἐγγυηθεῖ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ὑπόσταση ἔπρεπε νὰ ἐνταχθοῦν στὴ λατινικὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν σὰν κοινωνικὴ ομάδα.

Μένει νὰ ἐξεταστεῖ, ἂν οἱ θρησκευτικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Λατίνους καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἦταν στοιχεῖο πολιτικῆς ἀντίθεσης. Στὴ συζήτηση ποὺ ἔγινε στὸ τρίκλινο τοῦ Θωμαῆτῆ ἀνάμεσα σὲ μέλη τοῦ ἐλληνορθοδόξου μονα-

1. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 597 - 598.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 155, σημ. 2.

3. Longnon, *L'Empire*, σελ. 52 - 53, 63, τοῦ ἴδιου, *Notes sur la diplomatique de l'empire latin de Constantinople*, Mélanges Felix Grat, τόμ. Β', Παρίσι 1949, ἀνάτυπο, σελ. 3 - 18, Β. Hendrickx, *Les institutions de l'empire latin de Constantinople (1204 - 1261), le pouvoir impérial (l'empereur, les regents, l'imperatrice)*, Βυζαντινά 6 (1974), σελ. 84 - 154 εἰδ. σελ. 99 - 103.

4. Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, έκδ. J. Longnon, Παρίσι 1948, § 567, πρβλ. Longnon, *L'empire*, σελ. 143.

5. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1620 - 1621.

6. Βλ. παραπάνω, σελ. 150, σημ. 3.

στηριού του αγίου Αύξεντίου και τον καρδινάλιο Βενέδικτο, στις 29 Σεπτεμβρίου 1206¹, ο τελευταίος κατηγορεί ολόκληρη τη βυζαντινή κοινωνία, πατριάρχες, αρχιερείς, αυτοκράτορες, άρχοντες και λαό, σαν «διαβολείς των Λατίνων, ως άζυμίτας δῆθεν και πνευματομάχους τους Λατίνους αποκαλοῦντας αλλά και αίρετικούς»². Οί μοναχοί παραδέχονται ότι τέτοιες κατηγορίες κατά των Λατίνων έχουν έκφραστεί, όμως θεωρούν ότι είναι άδικο να κατηγορούνται οί πάντες «εί χυδαῖοι μὲν τινες εἶεν οί τὰ ἄτοπα και λέγοντες και πράττοντες και ἀμαθεῖς και ἄγροικοί», τονίζοντας ότι, για τις ίεροσυλίες που διαπράττονται από τὸ λατινικὸ πλῆθος (χυδαίων λαῶν), θὰ ἦταν άδικο να θεωρηθεῖ υπεύθυνη ἡ ἡγεσία του³.

Ἄν ὁ λαὸς ἀντιπολιτευόταν τους Λατίνους χρησιμοποιώντας τις θρησκευτικές διαφορές, για τὴν ἡγεσία του αυτές ἦταν ἀντικείμενο συζήτησης και ἡ πολιτική νομιμοφροσύνη ἦταν δεδομένη. Στὴν ἴδια συζήτηση οί Λατίνοι, παρανοώντας τὴν φράση του μοναχοῦ Ἰωάννη Μεσαρίτη «οὐ γὰρ ἔχομεν ἡμεῖς βασιλέα ὀμόφρονα ἡμῖν», νόμισαν ότι ὁ μοναχὸς δὲν ἀναγνώριζε τὴ λατινική πολιτική ἐξουσία⁴. Οί μοναχοί διαμαρτυρήθηκαν, γιατί τους ἀποδόθηκε πρόθεση που δὲν εἶχαν και ἡ συζήτηση συνεχίστηκε⁵. Ταυτόχρονα, ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἐρρίκο να του ἐπιτρέψει να ἐκλέξει πατριάρχη, με τὸν ἴδιο τρόπο που παραδοσιακά ὁ κλῆρος τῆς πόλης ζητοῦσε ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αυτοκράτορα να δώσει τὴν ἄδεια για τὴν ἐκλογή νέου πατριάρχη⁶. Στὸ γράμμα που ἔστειλε στὸν πάπα Ἰννοκέντιο Γ', για τὴν ἐκλογή πατριάρχη, ὁ κλῆρος ἀναγνωρίζει τὴν πολιτική ἐξουσία των Λατίνων και ἀναφέρει τὸν Ἐρρίκο ὡς «θεοπρόβλητο»⁷. Ὡστόσο, ἡ ἀναγνώριση αὐτὴ τῆς πολιτι-

1. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 52. Για τις συζητήσεις αυτές: Thiriet, *La symbiose*, σελ. 9 - 10.

2. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 59.

3. Ὁπ. π.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 58.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 58 - 59.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 63: *προσήλθομεν τῷ κρατίστῳ και φιλοχρίστῳ ἡμῶν βασιλεῖ, προσάγοντες δέησι, ἐκχωρηθῆναι ἡμῖν παρὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ κατά τους ιερὸς και θεῖος κανόνας και κατά τὸ κρατήσαν ἡμῖν ἔθος ψηφίζεσθαι και χειροτονῆσαι ἑαυτοῖς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως*. Πρβλ. C. Papoulidis, *La place de l'empereur à Byzance pendant les conciles œcuméniques*, Βυζαντινὰ 3 (1971), σελ. 123 - 133, εἰδ. σελ. 126 - 127. Για τὴν ἀδυναμία του λατίνου αυτοκράτορα να ἐκπληρώσει τὴν αἴτηση αὐτῆ: P. L'Huillier, *La nature des relations ecclésiastiques grecolatines après la prise de Constantinople par les croisés*, Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses München 1958, Μόναχο 1960, σελ. 314 - 320, εἰδ. σελ. 317 - 318.

7. Ρ. G. τόμ. 140, στ. 297 Β. Τὸ γράμμα αὐτό, του ὁποίου τὸ περιεχόμενο διαφέρει ἀπὸ τὸ γράμμα που συνέταξε ὁ Ἰωάννης Μεσαρίτης (Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 63 - 66), ἀν και ἔχει τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, εἶναι πιθανὸν να γράφτηκε ἀργότερα, βλ. J. Gill, *Byzantium and the Papacy 1198 - 1400*, New Brunswick New Jersey 1979, σελ. 35 και σημ. 60.

κῆς ἐξουσίας ἦταν ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ὑποταγὴ πρὸς τὸν γένεον οἱ Λατίνοι, τομέας στὸν ὁποῖο οἱ Ἑλληνορθόδοξοι ἦταν ἀνένδοτοι. Τὸ 1213/4, ἡ πολιτικὴ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου, ὁ ὁποῖος ἔκλεισε ἑλληνορθόδοξες ἐκκλησίες καὶ ἐνήργησε διωγμοὺς μοναχῶν, γιὰ νὰ ὑποταχθοῦν στὸν πάπα, ὁδήγησε τοὺς Κωνσταντινοπολίτες «καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων τοὺς προύχοντα» νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὸν Ἐρρίκο, τονίζοντας ὅτι ἄλλον γεγονότες γένους καὶ ἄλλον ἀρχιερέαν ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μὴν γε πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς, σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, τῶν δ' ἡμετέρων ἐκστῆναι σεβασμάτων καὶ θρησκευμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντη καθέστηκεν¹. Ἀνάλογο αἴτημα ἐκφράζουν στὸ Γοδεφρίδο Βιλλεαρδουίνο καὶ οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου². Δὲν εἶναι μόνον οἱ Λατίνοι πρὸς τὴν διαφορὰ στὴ θρησκευτικὴ πίστη σὰν σύνορο ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους καὶ τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμό, σὰν κοινωνικὸ φραγμό³, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες, πρὸς τὴν ἐπεδίωξαν, σὰν μέσο διαφοροποίησης ἀπὸ τοὺς κατακτητῆς.

Ἡ κατοχὴ τῆς γῆς, πάνω στὴν ὁποία βασιζόταν τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν ἑλληνορθόδοξων στὴν παπικὴ ἐκκλησία ἀποτέλεσαν τοὺς στόχους τῶν σταυροφόρων μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης⁴. Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος σήμαινε τὴ μετατροπὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας σ' ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς γαιοκτησίας, τὴ διέχεε σ' ἓνα μωσαϊκὸ ἑδαφικῶν κυριαρχιῶν, δομικὰ ἰσοδυνάμων, μέρος μιᾶς εὐρύτερης ἐνότητος, τῆς «Χριστιανοσύνης», μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν πάπα. Στὸν βυζαντινὸ κόσμον ἦταν ἡ κρατικὴ πολιτικὴ ἐξουσία πρὸς θεμελίωση καὶ διασφάλιση τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς θέσης τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν φεουδαλικὸν κόσμον, ὅπου ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν καὶ οἱ προσωπικοὶ δεσμοὶ ἐξασφάλισαν τὴν κατοχὴ τῆς γῆς. Γιὰ τὸν βυζαντινόν, ἡ θρησκεία τοῦ ἦταν συνθετικὸ τοῦ κράτους καὶ τῆς λειτουργίας του, ἐνῶ γιὰ τὸν Λατίνον ἦταν κάτι ξέχωρο, πάνω ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνία.

Οἱ βυζαντινὲς ἐπικράτειες, πρὸς δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ὑψηλὴ θέση στὴν παραδοσιακὴ κρατικὴ μηχανὴ καὶ μὲ τὴ σύμπραξη τῶν ἀρχόντων, σχηματίστηκαν πάνω στὸ βυζαντινὸ κρατικὸ πρότυπο, παρὰ τὶς τεχνικὲς ἀτέλειές τους⁵. Οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες πρὸς ὑποτάχθηκαν στοὺς Λατίνους

1. Γ. Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφή, σελ. 30.

2. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 2093 κ.έ.

3. Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 4 - 6.

4. Βλ. π.χ. Villehardouin, *La conquête*, § 225, σελ. 25. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 505.

5. Παρὰ τὴν κριτικὴν ματιὰ τῶν συγγραφέων, συγχρόνων ἢ λίγο μεταγενεστέρων, γιὰ τὴ διάσπαση τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τὸν συναγωνισμό μετὰξὺ τους, οἱ ἐπικράτειες αὐτῆς γίνονται ἀντιληπτῆς σὰν ἰσοδύναμα ὑποκατάστατα τῆς αὐτοκρατορικῆς κρατικῆς μηχανῆς. Ἔτσι, ὁ Ν. Χωνιάτης (*Ἱστορία*, σελ. 625, 639) ἀπαριθμεῖ τὶς πολιτικὲς ἐξουσίες κά-

ἀναγνώρισαν στις έδαφικές κυριαρχίες τὸ ἴδιο κρατικό πρότυπο, έγγυητὴ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κύρους τους¹, καὶ ἴσως αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ προσαρμογὴ τῶν Λατίνων στὰ βυζαντινὰ πρότυπα νὰ ἐξηγεῖ, ἐν μέρει, τὴ θέση τῶν ἑλληνορθόξων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία².

Ὡστόσο, σ' ἓνα πολιτικὸ σύστημα στοῦ ὁποίου τοὺς προσανατολισμοὺς οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες δὲν εἶχαν παρὰ μίαν ἐξαρτημένη συμμετοχὴ, ἡ ἐμμονὴ στὴν ὀρθοδοξία τοὺς επέτρεψε νὰ κρατήσουν ἓνα τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μέσω τοῦ ὁποίου μποροῦσαν νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δίκτυο σχέσεων καὶ ἐλέγχου στὴν ἑλληνορθόδοξη κοινωνία καὶ νὰ σχηματίσουν ἓνα πεδίο σταδιοδρομιῶν ἀνεξάρτητων ἀπὸ τὶς φεουδαρχικὲς σχέσεις. Ἡ ἐπιβολὴ κλειστῶν κοινωνικῶν ομάδων ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα ἔβαζε ἐμπόδια στὴ λειτουργία αὐτῆς τῆς προσκόλλησης στὴν ὀρθοδοξία, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μείωνε τὴ συμμετοχὴ τῶν ἑλληνορθόξων στὴ φεουδαρχοποίηση τῆς κοινωνίας, καὶ ἀποτελοῦσε, μαζὶ μὲ τὴν ἐμμονὴ στὴν ὀρθοδοξία αἴτιο ρήξης ἢ κίνητρο «αὐτόνομης» ἀνάπτυξης.

II. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

νοντας κριτικὴ στὸν συναγωνισμό καὶ στὴν ἐπιδίωξή τους νὰ ἀναγνωριστοῦν ὡς συνέχεια τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφήνοντας ἀβοήθητους τοὺς ἑλληνορθόδοξους τῶν περιοχῶν ὑπὸ λατινικὴ κατοχὴ ἢ ποὺ ὑπομένουν τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Βουλγάρων. Ἐξάλλου, τόσο ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, V. Vasiljevskij, *Epirotica saeculi XIII*, Viz. Vrem. 3 (1896), σελ. 276, ὅσο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Δημήτριος Χωματιανός, J. B. Pitra, *Analecta*, στήλ. 384, θεωροῦν τὶς ὑπάρχουσες ἐξουσίες ὡς καταξιωμένες, ἀν καὶ καμία τους δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικήσει τὸν τίτλο τῆς αὐτοκρατορίας. Πρβλ. παραπάνω, σελ. 152, σημ. 5.

1. Γιὰ τὸν θεμελιωδὸ κρατικοκεντρικὸ χαρακτῆρα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας: Ν. Σβόρωνοβ, *Τὸ πρόβλημα τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήνα 1979, σελ. 72 - 73.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 150, σημ. 5.